

УДК 338.436:631.15: 502.33: 502.5

Н. Л. Корженівська

ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНА БЕЗПЕКА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Анотація. У статті розглянуто наявний потенціал аграрної галузі України та перспективи інвайронментальної безпеки його використання. Обґрунтовано основні переваги зернової галузі з позицій забезпечення продовольчої безпеки та експортного потенціалу. Запропоновано методологію систематизації загроз і ризиків товаровиробників, виокремлено основні зовнішні трансформаційні ризики для оцінювання безпеки виробництва та збуту.

Ключові слова: економічна безпека, інвайронментальна безпека, потенціал, ризики, товаровиробники зерна.

Summary. The article considers the existing potential of the agricultural sector of Ukraine and the prospects of environmental safety of its use. The main advantages of the grain industry are substantiated from the standpoint of ensuring food security and export potential. A methodology is proposed for systematizing the threats and risks of producers, the main external transformation risks for assessing the safety of production and marketing are highlighted.

Key words: economic security, environmental safety, potential, risks, grain producers.

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-47-1-28-32

Постановка проблеми. Аграрна галузь України формує переважну частку економічного потенціалу та забезпечує продовольчу безпеку. Домінуючою ланкою такого стану є зернове та олійне господарства, переваги їх експортних можливостей. Практика показує, що таке зростання зумовлене підвищеним попитом на зовнішніх ринках. Економічні пріоритети розвитку аграрного сектору країни визначають важливість підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції та вихід товаровиробників на партнерський рівень як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Інноваційна стратегія розвитку аграрного виробництва у світлі інтеграційних можливостей України має ґрунтуватися на засадах вдосконалення економічної безпеки товаровиробників. У світлі глобальних природних катастроф, негативних наслідків від зміни клімату, пандемічних загроз, економічного спаду, що спричиняють суттєві виклики для аграрної сфери, особливо важливою постає система превентивних заходів щодо попередження ризиків втрати конкурентних позицій та загрози соціо-еколого-економічній безпеці.

Зберігаючи високі темпи нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, агропромисловий сектор має значний додатковий нереалізований потенціал щодо нарощування експорту продукції з доданою вартістю. Не порушуючи продовольчих балансів, подальший його

розвиток здатен зміцнити національну економіку. Однак існують виклики, здатні суттєво впливати та динаміку розвитку і становити загрози усім складовим економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади питання інвайронментальної безпеки використання аграрного потенціалу досліджені у наукових працях М. М. Біль, Т. В. Воронько, І. О. Іртишева, Л. Є. Кунінець, М. А. Машенко, Н. А. Малиш, Т. В. Сокольської, О. І. Шкуратова та ін. Дослідженням ресурсної бази аграрної сфери, ефективності їх використання, удосконалення управління та розвитку інноваційної складової їх відтворення присвячені роботи В. Г. Андрійчука, П. П. Борщевського, Л. О. Вдовенко, К. Б. Волошук, М. Н. Газуди, В. В. Іванишин, М. М. Ігнатенка, Л. О. Мармуль, М. А. Сотник, Г. В. Черевка.

Разом з тим, спостерігаючи за станом екологічної ситуації, зміни кліматичних умов, негативного впливу людської діяльності на стан навколишнього середовища, дедалі більшої актуальності набувають проблеми поглиблення досліджень у сфері раціонального використання ресурсів в аграрній галузі та їх використання на засадах збереження природного балансу, можливостей до відтворення і недопущення настання незворотних процесів.

Мета статті. Визначити можливості потенціалу аграрної галузі України та аргументувати

© Н. Л. Корженівська, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Корженівська Н. Л. Потенціал аграрної галузі України та інвайронментальна безпека його використання. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2020. № 1 (47). С. 28–32.

References (APA):

Korzenivska, N. L. (2020). *Potential of agricultural industry of Ukraine and environmental safety of its use*. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 28–32 (in Ukr.).

пріоритетність інвайронментальної безпеки його використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Диверсифікація аграрного виробництва з урахуванням вимог екологічної, демографічної безпеки, соціальної відповідальності бізнесу та сприяння розвитку сільських територій є одними з імперативів економічної безпеки товаровиробників усіх учасників аграрного ринку. Узагальнення трансформаційних процесів в аграрному секторі показало, що ресурсну базу та потенціал його товаровиробників сформовано земельними, природно-кліматичними, фінансово-інвестиційними, виробничими, трудовими та інтелектуальними, інформаційно-технологічними, матеріально-технічними, інфраструктурними, логістичними ресурсами (табл. 1).

Дослідження кількісних характеристик аграрних підприємств дозволяє акцентувати увагу на нарощуванні обсягів виробництва зернових культур, площа посіву яких становить 53,3 % від площі посіву усіх інших сільськогосподарських культур. Згадане укрупнення товаровиробників позначається на розвитку потенціалу сільських територій, що визначає демографічну ситуацію, деградацію сіл, формує агроекологічну ситуацію на навколишніх територіях. Наприклад, станом на 2017 р. в Україні налічувалось 41047 підприємств-зерновиробників, з яких 13 великих підприємств, 1521 середніх, 39513 малих, з них 35448 мікропідприємств. На них працювало відповідно 22097, 198806, 185503 та 87259 працівників. Отже, найбільше робочих місць було створено малими підприємствами, переважно мікропідприємствами.

Таблиця 1

Ресурси сільського господарства України [1]

Ресурси	Роки					Відношення 2018 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Сільськогосподарські угіддя, тис. га	41512	41508	41505	41489	41432	99,8
Посівні площі с. г. культур, тис. га, у т. ч. зернових та зернобобових	26054 14801	26902 14738	27585 14801	27699 14624	28001 14839	107,5 100,3
Кількість працівників, задіяних у с. г., тис. ос.	529	501	513	489	475	89,8
Відсоток до працівників усіх видів діяльності	9,6	9,9	10,2	9,8	9,3	96,9
Наявність, тис. шт.: тракторів	130,8	127,9	132,7	129,3	121,4	92,8
зернозбиральних комбайнів	27,2	26,7	27,4	26,8	24,3	89,3
картоплезбиральних комбайнів	1,3	1,2	1,2	1,1	0,8	61,5
бурякозбиральних машин	2,7	2,4	2,3	2,0	1,9	37,0
Валова додана вартість, млн грн	161145	239806	279701	303949	360757	223,9
Фінансовий результат, млн грн	21495,9	101996,1	90122,1	68606,5	67170,8	312,5
Чистий прибуток, млн грн	21413,4	101912,2	89816,3	68276,8	66878,1	312,3
Рівень рентабельності, %, у т. ч. зернових і зернобобових	9,3 25,7	30,4 42,6	25,6 37,8	16,5 25,0	13,5 24,7	4,2 п. п -1,0 п. п

ми, що визначає одну із соціальних функцій — забезпечення зайнятості населення. Половина виручки також забезпечувалась малими за розмірами товаровиробниками зерна.

Коливання рівня рентабельності визначено, зокрема, світовими коливаннями цін. Загальна світова тенденція на окремі види сільськогосподарської продукції, вартість ресурсів, логістичні та маркетингові витрати, наявність кредитних ресурсів значною мірою впливають на формування не лише ціни продукції, а й на кінцевий результат.

Узагальнивши оцінювання ресурсного забезпечення в системі економічної безпеки за горизонтом діяльності товаровиробників, визначено їх розбалансованість, зумовлену коливаннями цін і неможливістю, у більшості випадків, виходу дрібного товаровиробника на зовнішні ринки самостійно. Отже, базис будь-якого господарю-

вання передбачає наявність ресурсів, а подальша ефективність їх використання є свідченням раціональної та обґрунтованої системи управління.

Наявний ресурсний потенціал сільського господарства вимагає розставити акценти пріоритетності досліджень у напрямі підвищення ефективності його використання на засадах забезпечення раціонального землекористування, відтворення земельних ресурсів та підвищенні їх родючості, розвитку середнього та дрібного товаровиробництва, соціального підприємництва, інфраструктури, туристично-рекреаційної діяльності [2]. Однак досягнення зазначеного потребує вирішення безпекових елементів та формування концепцій розвитку аграрної сфери на засадах пріоритетності збереження довкілля та ресурсного потенціалу.

Функціонування суб'єктів на ринку сільськогосподарської продукції, що не зацікавлені у

стимулюванні процесів соціально-економічного розвитку сільських територій, а трансформаційні процеси існування яких першочергово націлені на отримання прибутку, що є цілком логічним і закономірним в умовах ринкової економіки. Однак практика показує, що в таких умовах аграрні підприємства здебільшого не зацікавлені, а часто і не в змозі самостійно забезпечити цілковите вирішення соціально-побутових проблем. Своєю чергою, постійне впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, з одного боку, зумовлює до підвищення рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, а з іншого — має негативні наслідки, передусім, в аспекті скорочення чисельності зайнятих у сільському господарстві та збільшенні рівня безробітних серед сільського населення, тоді як технології, що застосовуються в аграрній сфері, значною мірою негативно позначаються на стані навколишнього середовища та погіршують екологію довкілля [3].

Основними викликами для розвитку агропромислового сектору України в контексті нарощування виробництва та експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості є:

- адаптація до зміни агрокліматичних умов;
- стимулювання пропозиції (нарощування виробництва) в умовах обмеженого внутрішнього попиту;
- необхідність гарантування безпечності продукції (санітарні та фітосанітарні заходи, розвиток системи державного контролю);
- трансформація структури експорту в бік збільшення частки продукції переробки;
- необхідність поліпшення умов доступу до зовнішнього ринку для вітчизняних експортерів;
- необхідність урізноманітнення товарних позицій експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості (у тому числі органічної продукції) [4].

Крім того, незважаючи на розвиток агропромислового виробництва в Україні впродовж останніх років, світове лідерство галузі в експорті окремих видів сільськогосподарської продукції, існуючі земельні відносини через мораторій гальмують розкриття невикористаного потенціалу аграрного сектору економіки та подальший успішний розвиток сільського господарства в умовах глобалізації та зростання конкурентоспроможності. В Україні і надалі пріоритетом сучасних відносин у сфері аграрного виробництва є створення великотоварних підприємств, що, на нашу думку, не сприяє розвитку тваринництва, виробництва різноманітної сільськогосподарської продукції, збереження родючості ґрунтів, яке можуть забезпечити саме дрібнотоварні підприємства [5].

Необхідність регулювання та дотримання вимог у галузі охорони довкілля та раціонального природокористування зумовлено високим рівнем негативного впливу на всі види природних ресурсів: землю, воду, атмосферне повітря, агроєкосистему загалом, як основи ведення сільського господарства, а також можливими несприятливими наслідками для людини та біорізноманіття [6].

Зазначені виклики мають спільні ознаки, що тісно переплітаються з питаннями екології та природокористування, безпечності розвитку соціуму, інвайронментальної безпеки. За визначенням «інвайронментальна безпека підприємства — стан захищеності підприємства та навколишнього середовища, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатний до вирішення проблем збалансованого розвитку підприємства й поліпшення стану навколишнього середовища та сприяє реалізації національних концепцій екологічно стійкого розвитку й механізму його забезпечення». Об'єкт такого виду безпеки формують соціально-еколого-економічна система та еколого-економічні відносини. Одним з основних інструментів комплексного механізму формування та реалізації державної політики у сфері інвайронментальної безпеки є екологізація виробництва та впровадження ресурсо-зберігаючого типу розвитку національної економіки [7].

У міру наростання екологічних, економічних, соціальних проблем, пов'язаних зі зміною клімату, усвідомленням цих проблем владою і широкою громадськістю, доцільним є проведення адаптивних заходів в екологічній і соціальній сферах, безпосередньо не пов'язаних зі здобуттям економічних вигід [8]. На наше переконання, поряд з комерційним бізнесом у сучасному суспільстві має розвиватись сфера соціального підприємництва, місією якого є, зокрема, вирішення несприятливих екологічних ситуацій певної територіальної громади тощо.

Підприємницький сектор має залучитися до здійснення економічних та організаційних заходів, які дозволять досягти узгодження економічних і екологічних інтересів суспільства. Базис розвитку екологічно збалансованого підприємництва передбачає систему ефективної взаємодії держави та суб'єктів господарювання на основі взаємного визнання економічних інтересів та правового регулювання. Одним із завдань для дієвого сприяння розвитку екологічно збалансованого використання ресурсного потенціалу аграрної сфери є страхування комерційних ризиків. Визначення критеріїв, складу продукції та робіт природоохоронного призначення за видами все ще не виділяються окремими позиціями в статистичній інформації як екологічний вид діяльності, а відповідно, інформаційну базу досліджень важко напрацьовувати [10].

Оцінювання стану агроєкосистеми та впливу екодеструктивних чинників здійснюється в площині її ключових процесів та виробничої діяльності сільськогосподарського товаровиробника, що впливають на здоров'я людини. Чинниками-дестимуляторами для розвитку потенціалу самої аграрної галузі є переважно сировинний напрям реалізації, зокрема експорту, інституціональна недосконалість. Інститут як результат людської діяльності є соціальним продуктом, що визначає відношення до результатів усіх процесів. Формування споживацьких підходів до ресурсів, дисбаланс між вільним управлінням та контрольними функціями дедалі більше проявляються у погіршенні стану навколишнього середовища, виснаженні природного потенціалу.

Використання ресурсного потенціалу агро-виробниками на засадах інвайронментальної безпеки формує соціальні, економічні, організаційні передумови дієвої системи забезпечення ефективного та оптимального стану агроєкосистеми. Перевага використання безпекового підходу для національних товаровиробників аграрної галузі полягає в тому, що економічна та інвайронментальна безпеки взаємопов'язані, оскільки система фінансування формується за рахунок державного та місцевих бюджетів, екологічних фондів, власних коштів товаровиробників, інвестиційних ресурсів, інших позабюджетних коштів. За рахунок підвищення купівельної спроможності населення держава може забезпечувати зростання попиту на екологічно чисті продукти, впровадження енергозберігаючих технологій, а також технологій з утилізації відходів або можливістю їх переробки та повторного використання [11].

Висновки. Фундаментом використання наявного потенціалу аграрної галузі України має бути пріоритетність інвайронментальної безпеки, яка ґрунтується на усвідомленні взаємозалежності людства і природи, необхідності превентивних екологічних заходів, створенні соціально-економічного механізму таких взаємовідносин та систем аграрного виробництва, що сприяють збереженню екосистем за рахунок використання інноваційних технологій.

Література

1. Сільське господарство України за 2018 рік / Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf.
2. Мармуль Л. О. Визначення ефективності функціонування рекреаційних підприємств та відтворення їх ресурсів на засадах системно-структурного аналізу і синтезу. *Агросвіт*. № 11. 2019. С. 11–14.
3. Іванишин В. В., Стельмашук А. М. Інституційно-інноваційний розвиток сільських терито-

рій та громад як стратегічний пріоритет економічної безпеки держави і конвергенції її до стандартів ЄС. *Інноваційна економіка*. № 5–6. 2019. С. 5–14.

4. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 558-р*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#n11>.

5. Вдовенко Л. О., Вдовенко С. А. Стан та перспективи розвитку аграрного сектору в контексті державної політики фінансової підтримки товаровиробників. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 3. С. 113–122.

6. Шкуратов О. І. Екологічна безпека в системі сталого розвитку аграрного сектора економіки. *Збалансоване природокористування*. № 3. 2017. С. 137–144.

7. Машенко М. А. Необхідність забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства як запорука інвайронментальної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/65.pdf.

8. Сокольська Т. В. Екологічна безпека як складова сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК*. 2012. Вип. 9. С. 57–59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/escupark_2012_9_15.

9. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malysheko V., Marmul L. Social investments as the highest manifestation of implementation of social responsibility of the companies of agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019, vol. 8, iss. 3, pp. 7124–7132.

10. Єфімова Г., Гришина Н. Економіко-екологічна збалансованість підприємницької діяльності як передумова сталого розвитку регіону. *Економіст*. № 6. 2012. С. 22–24.

11. Корженівська Н. Л. Імперативи та пріоритети економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації : монографія. Кам.-Под. : Зволейко Д. Г., 2019. 440 с.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2018). *Silske hospodarstvo Ukrainy za 2018 rik* [Agriculture of Ukraine for 2018]. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf.
2. Marmul, L. O. (2019). *Vyznachennya efektyvnosti funkcionuvannya rekreacijnyx pidpryemstv ta vidtvorennya yix resursiv na zasadaх systemno-strukturnogo analizu i syntezu* [Determining the effectiveness of the functioning of recreational enterprises and the reproduction of their resources based on system-structural analysis and synthesis]. *Agrosvit*. 11, 11–14.
3. Ivanyshyn, V. V., Stelmashchuk, A. M. (2019). *Instytucijno-innovacijnyj rozvytok silskyx terytorij ta*

gromad yak strategichnyj priorytet ekonomichnoyi bezpeky derzhavy i konvergenciyi yiyi do standartiv EU [Institutional and innovative development of rural territories and communities as a strategic priority of state economic security and its convergence to EU standards]. *Innovacijna ekonomika*, 5–6, 5–14.

4. *Pro sxvalennya Strategiyi rozvytku eksportu produkciyi silskogo gospodarstva, xarchovoyi ta pererobnoyi promyslovosti Ukrainyny na period do 2026 roku. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lypnya 2019 r. 558-r* [On approval of the Strategy for the development of export of agricultural products, food and processing industry of Ukraine for the period until 2026]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#n11>.

5. Vdovenko, L. O., Vdovenko, S. A. (2018). *Stan ta perspektyvy rozvytku agrarnogo sektoru v konteksti derzhavnoyi polityky finansovoyi pidtrymky tovarovyrobnykiv* [The state and development prospects of the agricultural sector in the context of the state policy of financial support for producers]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, 3, 113–122.

6. Shkuratov, O. I. (2017). *Ekologichna bezpeka v systemi stalogo rozvytku agrarnogo sektora ekonomiky* [Environmental safety in the system of sustainable development of the agricultural sector of the economy]. *Balanced nature management*, 3, 137–144.

7. Mashhenko, M. A. (2018). *Neobxidnist zabezpechennya invajronmentalnoyi bezpeky pidpryyem-*

stva yak zaporuka invajronmentalnoyi bezpeky derzhavy [The need to ensure the environmental safety of the enterprise as a guarantee of environmental safety of the state]. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/65.pdf.

8. Sokolska, T. V. (2012). *Ekologichna bezpeka yak skladova stalogo rozvytku silskogo gospodarstva* [Logical security as a component of sustainable agricultural development]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 9, 57–59. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecupapk_2012_9_15.

9. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malyshko, V., Marmul, L. (2019). Social investments as the highest manifestation of implementation of social responsibility of the companies of agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8 (3), 7124–7132.

10. Yefimova, G., Gryshyna, N. (2012). *Ekonomiko-ekologichna zbalansovanist pidpryyemnyczkoyi diyalnosti yak peredumova stalogo rozvytku regionu* [Economic and environmental balance of entrepreneurship as a prerequisite for sustainable development of the region]. *Ekonomist*, 6, 22–24.

11. Korzhenivska, N. L. (2019). *Imperatyvy ta priorytety ekonomichnoyi bezpeky tovarovyrobnykiv zerna v umovax rynkovoyi globalizaciyi* [Imperatives and priorities of economic security of grain producers in the context of market globalization]. Kamianets-Podilskyi, Zvolejko D. G. Publ.